

ŞİDDET, NESNELEŞTİRİCİ BİR ÖTEKİLEŞTİRMENİN SONUCUDUR

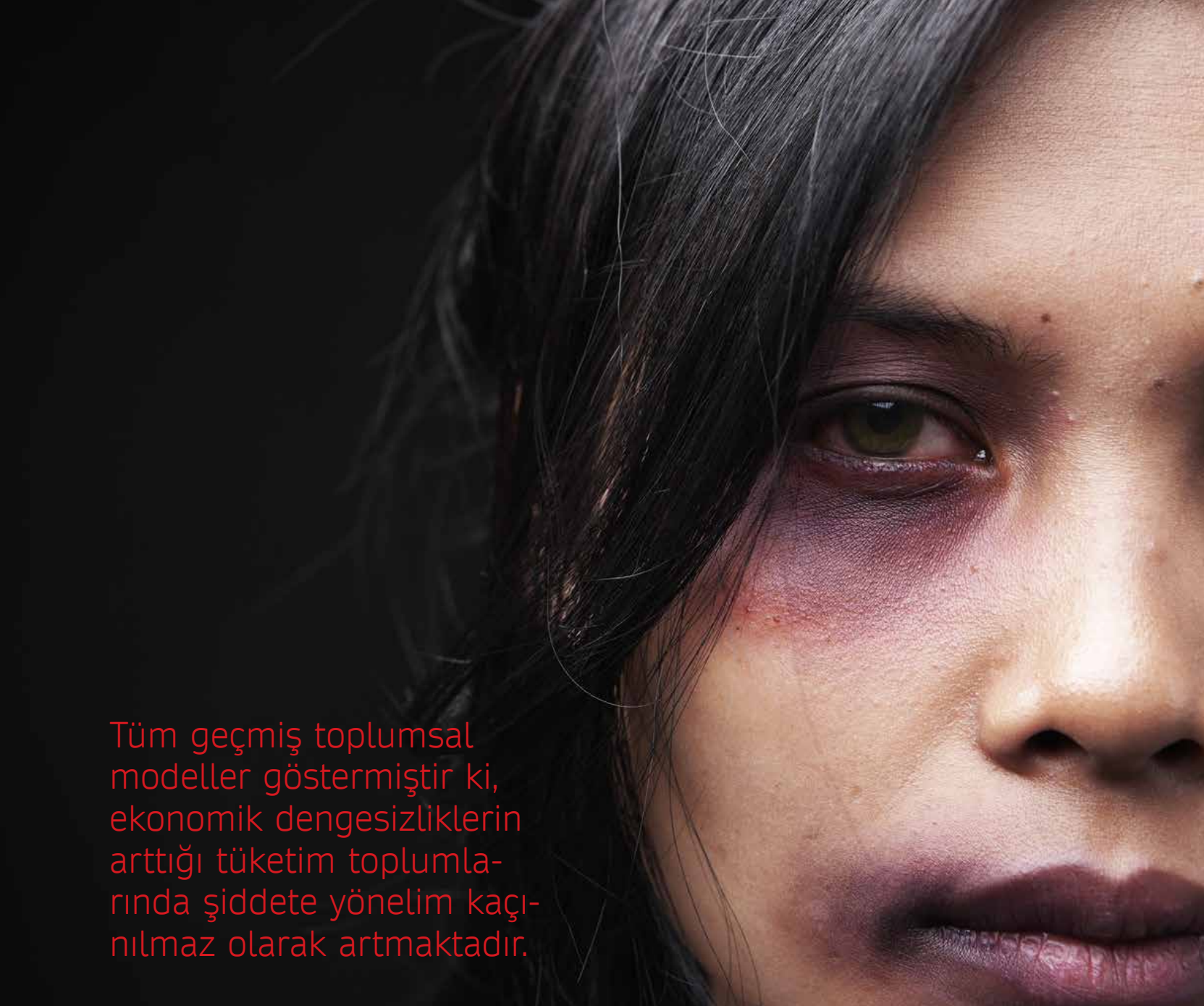

Mutluhan İzmir *Psikiyatrist*

İnsanların birbirlerine uyguladıkları saldırganlığı anlamak, insanın doğasını iyilikten yığılmış bir hamur gibi gören kişiler için oldukça zordur. Bizleri iyi yapan içsel bir donanımla doğmayız. Tam tersine iyi bir insana dönüşmemiz, iyi olmayı bize öğreten bir toplumsal yapının içindeyse olanaklı olabilecektir. İyiliği insana kazandıran etkenler o kadar bireye dışsaldır ki, içinde buldukları koşullar değiştiğinde, daha önceden iyi olmayı öğrenmiş kişilerin bile şaşırtıcı biçimde kötü olmaya yönelik bir eğilim gösterdiklerine sıklıkla şahit oluruz. Örneğin Arendt bu durumu soykırım suçuyla yargılanan Nazi subaylarında gözler; Eichmann gibi onlarcasının ne sapık ne de sadist olduklarını, ne yazık ki hepsinin eskiden de, şimdi de dehşet verici bir biçimde normal olmalarına karşın soykırım vahşetini gerçekleştirmiş olduklarını belirtir (281).

İyi olmayı sonradan öğreniyorsak ve iyi kalabilmemizi sağlayacak bir dış yapıya gereksinimimiz varsa, ötekiye nasıl iyi davranacağımızı belirleyen de yine dışsal etkenler olacaktır. İçinde iyilik hamuru olmayan bir canlının ötekiyle ilişkisi bu bağlamda hassas bir ilişkidir. Bu ilişkinin olumlu bir zeminde gerçekleşebilmesi için özellikle siyasetçiler tarafından salık verilen "ötekileştirmeyin" önerisinin uygulanabilirliği ne yazık ki yoktur. Çünkü insanların benlik sınırlarını sağlıklı biçimde çizebilmeleri için, çok erken çocukluk dönemlerinden başlayarak ötekileştirme yapmaları kaçınılmazdır. 'Ben' ve 'öteki' ayrımını yapabilmek, sağlıklı bir kişilik sahibi olabilmemizin ön koşuludur. Ötekini kendimizden ayıramamak, oldukça sağlıklı bir ruhsal durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Şizofreni, depresyon gibi psikiyatrik hastalıkların en başta gelen nedeni, ben ve öteki ayrımının sağlıklı biçimde yapılamamasıdır. Şizofrenide (ya da tüm psikoz tablolarında), öteki ve ben bir bütünlük oluşturdukları için paranoya durumu ortaya çıkar. Depresyonda ise, ötekiden tam olarak ayıramamış olan benlik, kendisinin sahip olmadığı ama ötekinin sahip olduğu şeyler nedeniyle kendisini yeter-

siz hissederek depresyona girer. Bu nedenlerle, ötekileştirici bir dil kullanmamız gereklidir. Ötekileştirme, sağlıklı olabilmemiz için bir gereklilik ise, sorun nereden kaynaklanıyor o halde? Sorunun kaynağı, kaçınılmaz ötekileştirme sonrasında, ötekini bir nesne haline getirip getirmediğimizle ilgilidir. Ötekini bir nesne olarak görüyorsak, ona hiçbir hak tanımamak bize doğal geliyor. Yani sorun ötekinin tarafımızca nesneleştirilmesi ya da nesneleştirilmemesidir. Nesnelere bazıları ile olumlu duygusal bağlar kurmamıza karşın, çoğuyla ya hiç duygusal bir bağ kurmayız, ya da bir kısmıyla olumsuz duygusal bir bağ kurarız. Eskiyen kalemini çöpe atmaktan dolayı üzülen pek az kişi vardır. Öteki bizim için çöpe atıldığında üzülmediğimiz bir nesne haline nasıl dönüşür? İnsanı diğer canlılardan ayıran belki en önemli özellik olan yalnız başına yaşayamayacak bir varlık olması, doğumundan sonra yaşamda kalabilmesi için en uzun süre başkasının bakımına gereksinim duyan bir varlık olması gibi bağlayıcı özellikler, insanı doğum anından başlayarak ötekilere bağımlı kılar. Bir sinek, kedi, tavşan, yılan bile çok kısa sürede bağımsız ve tek başına doğanın içinde yaşayabilecek duru-

Tüm geçmiş toplumsal modeller göstermiştir ki, ekonomik dengesizliklerin arttığı tüketim toplumlarında şiddete yönelim kaçınılmaz olarak artmaktadır.

ma gelirken, insanın kendi başına ayakta durabilecek hale gelebilmesi, uzun yılları alan bir süreçtir. Kaldı ki ayakta durabilecek hale gelse de doğada tek başına insanların yaşayarak varlıklarını sürdürebilme olanakları diğer canlılara göre oldukça kısıtlıdır. Yaşamda kalabilmesi için diğer kişilere olan bağımlılığı, doğasında iyilik-kötülük ayrımı bulunmayan insanı, bağımlı olduğu toplumla arasını iyi tutabilmesi için, toplumun birlikte yaşamı olanaklı kılmak adına geliştirmiş olduğu kurallarına uyum sağlamaya zorunlu kılar. İyiyi yaratan bu zorunluluktur. Ötekine yönelik kaçınılmaz öfkemizin bir saygı ve sevgi ilişkisine dönüşebilmesi,

iyiyi-kötüyü sağlıklı biçimde ayırabilmemizde bize yol gösterebilecek bir sağlıklı toplumsal yapının içinde varoluş bulabilmemizle ve bu varoluşun kodlarını kullanarak dünyamızı kendimiz için anlamlı kılabilmemizle olanaklı duruma gelir. Bu olanağı yakalayabilmemiz, toplumun sağlıklı bir simgesel evrene sahip olabilmesi ile gerçekleşebilecektir. Sağlıklı bir simgesel evren, aile, aşiret, soy, etnisite, mezhep, dinsel kimlikleri aşan bir üst kimliği sahiplenmiş bireylerin oluşturduğu bir toplumun simgesel evrenidir. Toplumu oluşturan bireyleri ekonomik olarak olabildiğince eşit bir konuma yerleştirmek ve toplumu tüketim toplu-

mundan çok üretim toplumu (metanın ve düşüncenin üretimi) biçimine sokmak, sağlıklı bir simgesel evrenin oluşabilmesinin olmazsa olmaz koşullarıdır.

Tüm geçmiş toplumsal modeller göstermiştir ki, ekonomik dengesizliklerin arttığı tüketim toplumlarında şiddete yönelim kaçınılmaz olarak artmaktadır. Bunun nedeni, bu tür toplumların bireylerinin birbirlerine yabancılaşmaları nedeniyle, birbirlerini nesneleştirerek birbirleriyle ilişki kurmalarında yatmaktadır. Oysa bireylerin birbirlerine yabancılaşmalarına neden olan alt kimliklerini aşabilmelerini sağlayacak bir üst kimliği harç olarak kullanan toplumların bireyle-

gündem

ri, ötekileştirme aşamasının sonrasında, ötekini kendilerine aşına kılan bir dil kullanabildikleri için, ötekine yönelik şiddet eğilimleri azalmakta, toplumun aynasına bakarak birbirlerine karşı nasıl iyi davranabileceklerini daha iyi kestirebilmekte-ler. Bu simgesel evrenin dili, kardeşlik, paylaşım ve yardım dilidir.

Son 30-40 yılda ülkelerin çoğunda, sosyal devletleri ortadan kaldıran neo-liberal ekonomik modelin ağırlık kazanmasıyla birlikte bireylerin ekonomik kayıpları ciddi biçimde artmıştır. Bu kaybın üstü, alt kimliklere yeniden sahip çıkmanın bir özgürlük ve demokrasi alanı olarak sunulması sahteciliğiyle örtülmeye çalışılmaktadır. Yugoslavya örneğinde olduğu gibi laik ulus kimliği, birliğin getirdiği ekonomik kazanımlarla birlikte tarihe gömülmüş, Slav halkları aralarındaki ufak farklılıkları öne çıkartıp alt kimliklerine sahip çıkma özgürlüklerini kullanarak birbirlerinin gırtlığına çökmüşlerdir. Suriye ve Irak'taki parçalanma ile birlikte halkın çektikleri de ortadadır. İnsanlar kendilerini birbirlerine aşına kılan dili yitirince düşmanlık ve acımasızlık öne çıkmaktadır.

Ötekileştirmenin nesneleştirmeye dönüşmesini önleyecek olan simgesel evrenin dilini baskıcı ideolojilerle bir tutanlara, insanların ideoloji içine değil, mekânın içine doğduklarını anımsatmak gerekir. İdeoloji, içinde bulunduğu mekânı birey için anlaşılır kılmak için mekânın içinde varlığını anlamlandırmaya çalışan bireyin sonradan geliştirdiği bir dildir. İdeoloji mekândan önce gelmez, mekân hep ideolojiye ilkseldir. Kendi ideolojisini kuramayan bir toplum, mekânı anlamlandırabilmek için başkasının oluşturduğu kodları kullanmak zorunda kalır. Topluma yabancı kodlar, mekâna yabancılaşmayı aşmamıza yardımcı olamaz. İdeoloji olumlu ya da olumsuz özelliklere sahip olabilir ancak ötekileştirmenin nesneleştirmeye dönüşmesini önleyecek olan kolektif bilincin ortak dilinin de bir ideoloji

olduğu unutulmamalıdır.

Durkheim, kolektif bilincin varlığını idame ettiremediği bireyci toplumların sonunda çözülmeye gideceğini belirtir (Tolan 17-18). Çözülmüş bu toplum yapısına anomik toplum denir. Anomik toplumlar normlardan ve kurallardan mahrum kalmış oldukları için, insanlar kendilerini bağlayıcı, yaşamlarının anlamını belirleyici bir toplumun içinde yaşamaktan yoksun kalırlar. Anomik toplumun simgesel evreni, tecrit olmuş insana ne yapması gerektiğini, ona kim olduğunu söyleyebilme, ona bir anlam yansıtmaya yetisini yitirecek derecede ayrılmış ve parçalanmıştır. Toplumun simgesel yapısı, bireylerinin yaşamına anlam katacak ve onları kendilerini güçlü hissettirecek biçimde konumlandıramayacak derecede çökmüştür. Durkheim'a göre modern toplum yapısı anomiyeye yatkındır. Bu tür toplumların bireylerinin kafası karışık, kimlikleri belirsizleşmiş ve gelecekleri kayıptır. Anomi halindeki toplum, kendi tarihinden ve kültüründen gelen temel değerleri kaybetmiştir ya da bu değerler üzerinden birbiriyle çatışan, yabancılaşmış gruplara ayrılmıştır. Bireysel kimliklerde tam bir kargaşa yaşanmaktadır ve bireyin, birbirine çok zıt kimliklerin bir arada yaşadığı bir yapı kazanması olağanlaşır. Bu nedenle bireyler kendilerine dönünce bir hiçlikle karşılaşır, kendilerini anlamlandıramazlar ve sabit biçimde konumlandıramazlar. Bunun sonucunda da olağan yollardan aşılması güç olan bir acizlik algısı bireyi kaplar. Bu imgesel yapı, simgesel ile aşılamazsa, şiddete başvurmak bu toplumun en önde gelen eylem biçimi haline gelir. Ötekine şiddet uygulamak, acizlik algısını aşmanın en kestirme yoludur.

Her tür ideolojiyi insanların özgürlüğünü kısıtlayan ve onlara acı çektiren bir konuma sokarsak, farklı coğrafyalardan, farklı etnik kökenlerden, farklı mezheplerden, farklı toplumsal konumlardan gelen insanların birbirlerini bir kardeşlik dili içinde

nesneleştirmeden benimseyebilmele-
rinin önüne dikilmiş oluruz. İdeoloji, bir
arada yaşamak zorunda olan insanların,
bir parça güvenlik için bireysel özgürlük-
lerinden fedakârlık edebilmelerini sağla-
yacak, bunu yaparken kendilerini sağlıklı

Ötekileştirmenin nesneleştirmeye dönüşmesini önleyecek olan simgesel evrenin dilini baskıcı ideolojilerle bir tutanlara, insanların ideoloji içine değil, mekânın içine doğduklarını anımsatmak gerekir.

hissedebilmelerini olanaklı kılan dildir. Yüzlerce yıl önce gökyüzündeki yıldızlar gibi birbirinden kopuk ve uzak yerleşim birimlerinde yaşayan insanların değişen yaşam koşulları nedeniyle bir arada toplanarak yaşamak durumunda kalmaları, birbirlerine duydukları yabancılaş-

mayı aşabilmelerinin tek yolu olarak simgesel bir evrenin oturtulmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde, mekâna yabancılaşan insanın ötekini bir nesne olarak görüp ona şiddet uygulamasının önüne geçmemiz çok zor olacaktır.

Arendt, Hannah. *Kötülüğün Sıradanlığı* – Adolf Eichmann Kudüs'te (Çeviren: Özge Çelik). İstanbul: Metis Yayınları, İkinci Basım: Şubat 2012
Tolan, Barlas. *Çağdaş Toplumun Bunalımı; Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980